

кафедрой теорії і методик дошкільного образования Южноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського Алли Михайлівни Богуш. Головне уваження зосереджено на розкритті основних граней її науково-педагогічної діяльності як автора численних наукових публікацій, наукового керівника дисертаційних досліджень, редактора професійних наукових збірників і журналів, члена дисертаційних рад.

Ключеві слова: дошкільна лінгводидактика, академік, науково-педагогічна школа, учений, ученики, науковий лідер, науково-дослідницька діяльність, дослідницький колектив.

Gnizdilova E.A.

ACTIVITY OF UKRAINIAN SCIENTIFICALLY-PEDAGOGICAL SCHOOL PRESCHOOL LINGUODIDACTICS

The article highlights the main achievements of representatives of scientific and pedagogical school of doctor of pedagogical sciences, professor, academician of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Head of the Department of Theory and Methods Preschool Education Southern National Pedagogical University named after K. Ushynsky Alla Mikhailovna Bogush. Main attention concentrated on opening of her basic scientific and educational activities as the author of numerous scientific publications, supervisor of dissertation research, professional scientific editor of anthologies and journals, a member of the specialized scientific councils.

Key words: preschool linguodidactic, an academic, scientific and pedagogical school, scientist, students, research leader, research activities, research team.

УДК 37(477)(09)

Невмержицька О.В.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ АКСІОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ ШКІЛЬНИЦТВІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Статтю присвячено аналізу освіти та шкільництва на західноукраїнських землях у першій половині ХІХ ст. крізь призму актуальних для того часу освітніх цінностей. Доведено, що основними ідеями, на яких будувався освітній процес, були становість, народність та релігійність.

Ключові слова: аксіологічна ідея, цінності, освітні цінності, шкільництво, виховання.

У сучасних умовах надзвичайно важливою є розробка аксіологічних основ змісту виховання, яка була б сформована з урахуванням історичного досвіду навчання і виховання дітей та молоді, а також теоретичних основ, обґрунтованих у науково-методичних й історико-педагогічних працях учених, педагогів, громадських діячів, що працювали у різні історичні періоди у межах вітчизняного освітнього простору. Їхній аналіз, оцінка і творче осмислення сприятимуть впровадженню прогресивних надбань педагогічної аксіології як науки, покликаної вивчати природу освітніх цінностей, їх функції та взаємозв'язки, а також розвиток в історичній ретроспективі, у сучасну теорію і практику, позитивно впливаючи на удосконалення процесу виховання й навчання підростаючого покоління, переорієнтування його на провідні демократичні цінності, здійснення прогностичного аналізу щодо ціннісного наповнення української освіти у майбутньому тощо.

Очевидно, що в різний час в основі педагогічної практики лежали різні цінності. Праці відомих західноукраїнських педагогів першої половини ХІХ ст. (О. Духнович, І. Ставровський, М. Шашкевич та ін.) засвідчили, що пріоритетними аксіологічними ідеями

тогочасної освіти були релігійність (яка втілювалася у таких цінностях, як любов, смирення, спасіння, милосердя тощо), народність (яка охоплювала такі цінності, як рідна мова, любов до рідного народу, пошана до його звичаїв та традицій тощо), а також становість (яка передбачала створення для кожного зі станів навчальних закладів певного рівня, що не забезпечувало доступності освіти для усіх бажаючих). Вважаємо, що аналіз їх реалізації у західноукраїнському шкільництві може вказати на позитивні аспекти вітчизняної педагогічної спадщини та застерегти від повторення помилок минулого.

Ціннісна проблематика лежить в основі багатьох наук. Зокрема, її досліджували філософи (В. Василенко, О. Дробницький, Л. Столович та ін.), психологи (З. Карпенко, О. Москаленко та ін.), соціологи (М. Бліхар, Л. Коберник та ін.), правники (А. Гарник, В. Косович, О. Мироненко та ін.)" економісти (О. Крюкова, А. Філіпенко та ін.), педагоги (І. Бех, О. Вишневський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська та ін.) тощо. Сучасні дослідження освітніх цінностей постріяли розвитку такої галузі, як педагогічна аксіологія, складовою якої, вважаємо, є дослідження цінностей навчання, виховання і розвитку на різних етапах розвитку суспільства.

У цьому контексті важливими є праці О. Вишневського, О. Сухомлинської, Н. Ткачової, в яких розкрито ретроспективу виховних вартостей у вітчизняному освітньому просторі. На наше переконання, цікавою у розвитку вітчизняної освіти є перша половина XIX ст., адже це період інституалізації наукової педагогіки шляхом виокремлення її з філософії.

Мета статті полягає у розкритті аксіологічного підґрунтя західноукраїнської педагогічної практики першої половини XIX ст. та виявленні специфіки розвитку освітніх цінностей в означений період.

Вітчизняна освіта на західноукраїнських землях, які на початку XIX ст. входили до складу Австрійської імперії та Угорщини, перебувала у жалюгідному становищі. Як засвідчив О. Павенцький, "коли нашу Галичину по першій поділі Польщі прилучено до Австрії, тоді занимало ся австрійське правління уладженем галицьких шкіл народних. Однак обава, щоби через просвіту не заплювали ся ідеї революційні, яких наслідки наповняли в першій революції французкій всіх грозою, справила те, що в школах австрійських а також і в галицьких введено дуже великі осторожности поліційні. Від найнищих шкіл аж до ригорозів докторських приписувано молодезі стислу порцію науки, котрої не вільно було переступити ані учителеви ані ученикови... В школах уживано виключно німецької мови, а тільки в декількох рускої" [5, с. 13]. З 1792 р. вивчення у школах української мови було обмежене 2 годинами на тиждень, всі навчальні заклади потрапили під нагляд римо-католицької консисторії [1, с. 927].

Освітні реформи, запроваджені у 1805 р., залишали організацію нижчого шкільництва незмінною. Зміни торкнулися насамперед гімназій, до яких почали приймати дітей десятирічного віку після закінчення головної школи, та вищого шкільництва. Найбільшої ваги у школах надавалося дисциплінуванню школярів, їх захисту від шкідливих впливів, прищепленню їм чистоти звичаїв, любові до людей та страху Божого. Апелюючи до канцлера графа Угарте, цар Франц писав, що необхідно звернути особливу увагу на всі галузі публічної освіти, щоб з усіх класів і станів виховати чесних і в своїй професійній діяльності майстерних та корисних громадян [7, с. 156].

І хоча у 1813 р. було видано декрет про навчання сільської молоді рідною мовою, українську мову до шкіл римо-католицьке духовенство намагалося не допускати. Відтак до 1817 р. у Галичині не було жодної української тривіальної школи [1, с. 927]. А ті, що існували, були "інституціями чужими, котрі підготовляли загальну німецьку культуру" [5, с. 13]

На цей період припала діяльність перемиського єпископа Михайла Левицького та священника, опікуна шкіл Перемиської єпархії Івана Могильницького, які послідовно доказували урядові потребу в українських школах для української молоді, переконуючи, що

"мова руска є мовою самостійною а не нарічієм мови польської або російської...". Відтак 22 травня 1818 р. рішенням цісаря було постановлено:

1) у всіх народних школах Галичини і Буковини повинна викладатися наука релігії для молоді греко-католицького обряду руською мовою і священиками того ж обряду;

2) у школах, де навчається молодь як латинського, так і греко-католицького обрядів, навчання (крім релігії) має відбуватися польською мовою, однак українці повинні також навчатися писати й читати українською мовою;

3) у народних школах, де навчаються діти винятково греко-католицького обряду, навчання має відбуватися руською мовою, при цьому учні мають також вивчати польську мову;

4) за бажанням громади греко-католицького обряду можуть власним коштом засновувати приватні українські школи;

5) наглядачами над школами латинського обряду призначалися декан або шкільний наглядач латинського обряду, над школами обряду греко-католицького – наглядач того ж обряду. У випадку мішаних шкіл – наглядач того обряду, до якого належить більшість школярів [5, 15]. Очевидно, що в основі таких змін у шкільництві була ідея народності, яка все ж не була зреалізована повною мірою.

За даними І. Герасимовича та О. Терлецького, у 1821 р. у Галичині на 2629 парафій було 1226 шкіл, навчанням було охоплено 11% дітей шкільного віку. Рівень навчання у парафіяльних школах був надзвичайно низьким [1, с. 927]. Про це можна судити з якості навчальних книг, якими послуговувалися у них, зокрема букварів. Зрештою, зміст букварів також дає змогу проаналізувати ціннісне наповнення навчально-виховного процесу означеного періоду.

А. Павенцький [5] проаналізував букварі, якими користувалися протягом першої половини ХІХ ст. в народних школах і зробив висновок, що часто вони мали примітивний характер. Якщо "Буквар языка славенскаго, чтенія и писанія учащимся, в полезное руководство", виданий при храмі Успіння Пресвятої Богородиці у 1790 р., отримав схвальний відгук, який наведемо нижче, то всі наступні здебільшого або піддавалися критиці, або супроводжувалися коротким описом без висловлення власної думки про них автора.

Названий вище буквар уміщував азбуку, склади, тексти для читання релігійно-морального змісту, зокрема про Бога, Заповіді Нового Завіту, Заповіді церковні, молитви, а також про поведінку за столом, про правильне ходіння, поводження з іншими, про мову і розмови тощо. Як зазначив А. Павенцький, цей буквар "в декотрім роді ціла енциклопедія того, чого в тім часі учили в галицких наших народних школах. Ту знайдеш і елементи читаня, рахунки, молитви цілого дня, "служене до служби Божой"...", а в кінці і світська політика, тобто правила поведінки. Автор був переконаний, що видання цього букваря було одним з проявів духу західноєвропейської просвіти у галицько-руській народній школі [5, 39]. Ті ж букварі, які побачили світ на початку ХІХ ст., автор критикував за "макаронічну" мову, зміст, проїнятий феодалізмом тощо.

Зазначимо, що А. Павенцький наводить зразки текстів з великої кількості букварів, скориставшись якими спробуємо виділити ті цінності, які пропагувалися у народних школах першої половини ХІХ ст. Кожен з букварів уміщував молитви, малий катехизм або ж тлумачення Заповідей Божих, що свідчить про обов'язкове введення дітей до світу християнських цінностей. Крім того, пропоновані дітям тексти містили опис людини, одягу, помешкань, знарядь праці, правила поведінки у школі тощо. Наприклад, "Букварь языка славено-русскаго къ наставленію юношества въ школахъ парафіальныхъ", виданий у Львові у 1837 р. вміщував, зокрема, азбуку, склади та тексти для читання, які охоплювали такі теми: частини людського тіла, поодинокі частини дому, опис обійстя, поняття душі, родичів (їх заняття, взаємодопомога дітей родичам і родичів дітям), учителя (ставлення його до дітей і дітей до нього, правила поведінки у школі), суспільство (заняття людей і суспільна допомога), Бог (малий катехизм), перестороги дітям для доброї поведінки, науки з Святого

Письма, молитви, а також правила граматики. Зі змісту підручника стає зрозуміло, що при передачі дітям цінностей особлива увага надавалася саме релігійно-моральним (любов до Бога, віра, любов до батьків, повага до старших тощо) та громадянським цінностям. В умовах перебування українських земель у складі Австрії не йшлося про пропагування національних цінностей.

Найбільшій критиці А. Павенцький піддав "Буквар словено-руської мови", що вийшов у 1819 р. руською та польською мовами. Автор гідної уваги визнає таку "увагу для вчителя", вміщену у ньому: "уважай учителю, як шкільні діти найперше навчаються пізнавати і читати букви по "словянски" тогди доперва належить їх учити по польськи", проте зазначає, що вже на 5–6 сторінках вміщена польська частина [5]. Зміст букваря орієнтований, як уже вказувалося вище, на прищеплення учням релігійно-моральних цінностей. Проте у ньому також чітко прослідковується намагання формувати лояльність до влади, пошану до панів, ретельне виконання обов'язків щодо них. Зокрема, відзначалося, що серед основних вад селян трапляються такі, як забобонність, глупота, грубіянство, зухвалість і негативні схильності, хтивість, непомірність у споживанні їжі, п'янство, нещирість стосовно пана і невіра йому, схильність до злодійства тощо. Для подолання цих вад автор підручника радить ходити до школи, де навчать основ чесності, посвяти життя цісареві і прихильності до свого стану. Крім того, буквар містить кілька текстів з закликом до доброго ретельного виконання панщини, щоб пан мав з цього користь, а селянин був задоволений і щасливий [5, с. 43–46].

На початку XIX ст. було 5 державних середніх шкіл, однак доступу до них українці практично не мали, за винятком тих, які бажали присвятити своє життя священничому служінню. Програма навчання у гімназіях охоплювала такі предмети, як релігія, латинська та грецька мови, історія та географія, математика й природознавство, німецька, польська й українська мови. Викладовою мовою спершу була латинська з допомогою німецької, згодом – німецька з допомогою польської [1, с. 927].

У 1841 р. для представників різних суспільних станів функціонували різні типи навчальних закладів. У Львівському Архієпископстві діяло 700 руських парафіяльних училищ, у Перемиському – 600, в яких селянські хлопці навчалися читання й арифметики українською та польською мовами. У Львівській єпархії українська молодь навчалася також у 20, а в Перемиській у 60 двокласних училищах, проте лише в окремих з них вчили читати кириличні тексти. В основному у цих навчальних закладах викладовими предметами були польський катехизм, польське і німецьке читання та граMATика, польське і німецьке письмо, арифметика. На Буковині працювали 24 народні та тривіальні училища з румунською та німецькою мовами викладання. Елементарна освіта жінок здійснювалася в училищі при жіночому монастирі ордену св. Василя у Словиті.

Для підготовки дяків і парафіяльних учителів при церкві Успіння Пресвятої Богородиці у Львові та при Єпископському соборі Св. Івана Богослова у Перемишлі діяли училища, в яких учні вивчали старослов'янську граматику, правопис, арифметику, географію, церковно-літургійний спів і здійснення церковних обрядів. Юнаки, які бажали присвятити себе суспільному та священничому служінню, навчалися у нормальних чи німецьких училищах, гімназіях, ліцеях, а опісля – у Львівському університеті. Для освіти білого духовенства греко-католицького віровизнання діяла також головна семінарія у Львові. У Чернівцях функціонувала семінарія для підготовки православного духовенства [4, с. 62–64].

Увесь курс навчання у Львівській духовній семінарії здійснювався на філософському (перші два роки навчання) та богословському (чотири наступні роки) відділах. Навчання на філософському відділі велося німецькою мовою. Обов'язковими для вивчення предметами були релігія, філософія, латинська філологія, елементарна математика і фізика. На богословському відділі основна увага надавалася вивченню церковної історії, церковного права, біблійної герменевтики, догматики і морального богослов'я, східних мов (гебрійської, халдейської, сирійської, арабської) тощо. На другому році навчання семінаристи слухали

також курс педагогіки за підручником Мільда, який вийшов друком у Відні у 1821 р. [6, XXXVI – XXXIX].

Без сумніву, все навчання у семінарії було просякнуте релігійним духом. Проте, як зазначив К. Студинський, великої ваги надавалося також вихованню характеру семінаристів, пробудженню у них національних почуттів. Коли в період польських повстань на початку 30-х рр. XIX ст. в семінарії поширилася польська пропаганда, було започатковано виголошення вихованцями промов про обов'язки щодо цісаря. "І коли для тих питомців, що жили польськими ідеалами, такі промови могли бути покривкою для впрост противної, тайної роботи, чи агітації, то для питомців, що думали над відродженням української народности в Галичині, они мали немале значінє, бо були середником, який дозволяв їм на виступи в українській мові, на прилюдне ширенє їх засад серед питомців, на розбуджованє народної самосвідомости між духовною молодежню, яка небавом мала взяти провід серед нашого народа в Галичині" [6, CVI].

Ректорат семінарії, щоб запобігти поширенню серед семінаристів та читання ними книжок "небезпечних для держави, або віри", велів їм займатися читанням рідної історії, вивчати руську мову, готувати словник цієї мови та проповіді рідною мовою з виголошенням їх серед народу, перекладати економічну літературу чи ті книги, які могли бути корисними для парафіяльних шкіл. Один з-поміж вихованців семінарії, Маркіян Шашкевич, підготував читанку для парафіяльних шкіл тощо [6, CXXI]. Безумовно, такі дії керівництва семінарії сприяли збереженню національного духу та формуванню національної самосвідомості вихованців навчального закладу.

Оскільки священники представляли цвіт нації, мали бути прикладом для парафіян, великого значення надавали їх вихованню, дисциплінуванню, використовуючи при цьому низку методів, зокрема й покарання, до яких належали докір, прилюдна догана, позбавлення однієї чи більше страв під час обіду, карцер, виключення з семінарії, а при тяжких провинах – вилучення з духовного стану [6, LXIII].

Львівський університет у першій половині XIX ст. пережив низку реорганізацій. Після входження Галичини до складу Австрійської імперії, 16 листопада 1784 р. Львівський Йосифінський університет відновив роботу у складі чотирьох факультетів: філософського, юридичного, медичного і теологічного. Проте вже на початку XIX ст. у 1805 р. Львівський університет в результаті освітньої реформи австрійського уряду було перетворено на ліцей, а у 1817 р. йому було повернуто статус університету.

У цей період діяльності Львівського університету, а саме у 1812 р., у ньому було започатковано викладання педагогічних дисциплін. Першим викладачем лекційного курсу "Педагогіка" або "Наука про виховання" був Вацлав Міхал Фогт. Цей курс читався тричі на тиждень для студентів філософського та теологічного факультетів, які прагнули присвятити себе педагогічній діяльності. Навчальною книгою, яка слугувала основою для вивчення педагогіки, був "Підручник загальної науки про виховання" у двох частинах Е. Мільда [3, 269].

Відновлюючи 7 серпня 1817 р. Львівський університет, імператор Франц I визначив своїм розпорядженням як головну підготовчу базу до нього першу Львівську (руську) гімназію, що, як зазначив В. Качмар, недвозначно вказувало на призначення університету для культурних потреб українців, які становили більшість населення у Східній Галичині. Однак українська мова так і не стала викладовою [2]. У цей період діяльності навчання в університеті відбувалося латинською мовою, окремі дисципліни викладалися німецькою, крім того, з 1817 р. функціонувала кафедра польської мови та літератури [7, с. 7 – 9]. Українських кафедр у період 1800 – 1847 рр. у Львівському університеті не було, та й, зрештою, українська молодь, мала обмежений доступ до цього навчального закладу. Але це не перешкодило професорам-українцям займати високі посади в університетській ієрархії. До кінця XIX ст. 15 українців обирали ректорами у 20-ти річних каденціях (вперше – Антон Ангелович в 1799/97 н.р.; востаннє – о. Йосиф Комарницький в 1896/97 н.р.). Своєрідною

перепусткою до посади ректора для професорів-українців була їхня байдужість у захисті національних вимог [2].

Кафедра руської філології в університеті була створена у 1848 р. Очолив її Яків Головацький. З цього часу окремі дисципліни почали викладатися руською мовою, що, однак, навряд чи великою мірою могло сприяти розвитку національної самосвідомості українського студентства, насамперед через польський дух, яким було просякнуте усе університетське життя.

Отже, на західноукраїнських землях першої половини XIX ст. освіта базувалася на таких ідеях, як становість, народність та релігійність та визначалася потребами духовенства. Українська молодь практично була позбавлена доступу до рідномовної освіти. Здебільшого їй пропонувалася чужомовна освіта, яка несла у собі цінності інших народів, що не могло не впливати негативно на становлення національної ідентичності молодих українців. Педагогічними цінностями цього періоду були чітке регламентування педагогічної діяльності, а відтак точне виконання педагогами розпоряджень та вказівок, суб'єкт-об'єктні стосунки у навчально-виховному процесі, широке застосування методів та засобів виховання, що дисциплінували.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасимович І. Українські землі під Австрією та Угорщиною / І. Герасимович, О. Терлецький // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К., 1995. – С. 926 – 931.
2. Качмар В. Проблема заснування українського університету у Львові на рубежі XIX – XX ст. у контексті національного життя [Електронний ресурс] / В. Качмар // Вісник Львівського університету. Серія журналістика : Випуск 26. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Kachmar.htm
3. Лещак Т. Система педагогічної освіти у Львівському університеті: теологічний напрям (1812 – 1918) / Т. Лещак // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2005. – Вип. 20. – С. 267 – 273.
4. О Галицкой и Венгерской Руси въ статистическомъ отношеніи // Журнал Министерства Народнаго Просвѣщенія. – Санктпетербургъ, 1844. – Часть ЛІІ. – С. 54 – 72.
5. Павенцкий А. Початок і розвій шкільництва на Русі / А. Павенцкий. – Львів, 1900. – 56 с.
6. Студинський К. Львівська духовна Семинарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829 – 1843) / К. Студинський. – Львів : З друкарні Наукового товариства вмени Шевченка, 1916. – ССLX+416 с.
7. Finkel L. Historya Uniwersytetu Lwowskiego / L. Finkel, S. Starzyński. – Lwów, 1894. – 352 s.

Невмержицкая Е.В.

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В ЗАПАДНОУКРАИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX В.

Статья посвящена анализу образования на западноукраинских землях в первой половине XIX в. сквозь призму актуальных для того времени образовательных ценностей. Доказано, что основными идеями, на которых строился образовательный процесс, были сословность, народность и религиозность.

Ключевые слова: аксиологическая идея, ценности, образовательные ценности, образование, воспитание.

Nevmerzhytska O.V.

PRACTICAL ASPECTS OF REALIZATION OF THE AXIOLOGICAL IDEAS IN THE WESTERN UKRAINIAN SCHOOLING OF THE FIRST HALF OF THE SIXTH CENTURY

This article is devoted to the analysis of education and schooling in Western Ukraine in the first half of the nineteenth century in the light of relevant educational values of the time. It is proved that the basic ideas on which the educational process was built were estates and religion.

Key words: axiological concept, education, educational values, schooling, values.